



### **A holokauszt krónikája Frideczky Frigyes**

A vészország héber szava a Soá, So'á. A zsidók ezt használják a holokauszt helyett, ugyanis az utóbbi a görög eredetű holokausztion égő, valójában az Istennek önként ajánlott, teljesen eléggő áldozatot jelent. A nácik által az 1930-as évek és 1945 között elkövetett zsidóüldözés, a zsidók tömeges elpusztítása semmiképpen sem nevezhető önkéntes áldozatnak. A németek ezt Endlösungnek (végső megoldásnak) nevezték: Hermann Göring birodalmi marsall 1941. július 31-én e kifejezéssel utasította Reinhard Heydrichet, a birodalmi biztonsági főhivatal főnökét, hogy készítsen átfogó tervet erre a „végső megoldás”-ra. A hat hónappal később megtartott wannsee-i konferencián Heydrich vezetésével tizenöt náci igazgatási szakember (valamennyi az SS tagja) vett részt — köztük Adolf Eichmann — a részletek kidolgozásán. E kifejezés lett a zsidóság kiirtásának fedőneve.

A magyar holokauszt hatvanadik évfordulójára számos könyv jelent meg, más-más nézőpont szerint megvilágítva e szörnyűséges tizenkét év (1933–1944) gyötrelmes történetét. Anélkül hogy valamennyit sorra vennénk, megállapíthatjuk, hogy a legszélesebb látókörű, a gyökereket is felmutató, meghökkentő, a legapróbb részletekről sem megfélemező munka a chicagói székhelyű Publications International Ltd. vezérigazgatójának, Louis Webernek 2001-ben bemutatott, negyvennyolc és fél íves, megjelenésében is lenyűgözően reprezentatív könyve, A holokauszt krónikája. E mű a szerző szinte személyes vállalkozása, szívügye volt, „hogya a holokauszttal kapcsolatos igazság a lehető legtöbb emberhez eljusson”. Nemcsak azért, mert „mint könyvkiadó egyedülálló helyzetben volt ilyen nagy igényű elgondolás megvalósításához”, hanem mert úgy érezte, egy Amerikában letelepedett lengyel zsidó család gyermekeként „személyesen is érdekelt” az ügyben. A 2001-es chicagói kiadás időpontját a már korábbi, kamenyec-podolszkiji tömeges zsidókivégzés hatvanadik évfordulója okán választotta. (1941. augusztus 27–29-én az ukrain Kamenyec-Podolszkijban az Einsatz-kommandók tagjai, helyi nacionalistákkal karöltve, mintegy huszonháromezer zsidót lőttek hatalmas gödrökbe. Az áldozatok között az ötezer helyi zsidó mellett tizenhat-tizennyolcezer Magyarországból deportált zsidó is volt, akiket a magyar Belügyminisztérium mellett működő Külföldiek Ellenőrző Országos Hivatal jelölt erre a sorsra. Legtöbbjük nem tudta igazolni magyar állampolgárságát.)

A budapesti Park Könyvkiadó tiszteletre méltó feladatra vállalkozott, amikor e könyv magyar nyelvű megjelenítését eltervezte, s a 75. Ünnepi Könyvhétre a hazai olvasók asztalára tette. Elgondolkodtató, hogy amikor még viszonylag friss volt e borzalmas „élmény”, a túlélők nem szívesen beszéltek róla. Szemérmesek voltak vagy személyes ügyüknek tekintették. Még azok a tanárok is, akik szemmel láthatóan a testükön hordták a megnyomorítás jeleit, óvatosan beszéltek, nem akarták emlékeikkel megterhelni gyermekeiket, tanítványaikat. De minél távolabb kerülünk a Soá-tól, annál erősebb az érdeklődés iránta. „Időben tőle egyre távolabb, lélekben hozzá egyre közelebb, emléke bennünk nemcsak megmarad, de növe nő, s mint óriás mered” — írta a költő.

Ehhez több könyv és film is hozzájárult, például a Schindler listája. Sokan megírták emlékirataikat, hangszalagra vagy videóra mondták emlékeiket. 1978-ban New Havenben program indult, amely később a holokauszt-tanúvallomások Fortunoff Video-archívuma nevet kapta, s mintául szolgált a más városokban zajló hasonló programokhoz. 1994 óta pedig a holokauszt túlélőinek, a felszabadítóknak, az embermentőknek és szemtanúknak több mint ötvenezer tanúvallomását rögzítették harminckét nyelven, ötvenhét országban. De nemcsak a túlélőktől, tanúktól kapott értesülést a világ, hanem a gyilkosok is dokumentálták a bűncselekményeket. Aprólékos feljegyzéseket vezettek tetteikről: a különböző tervekről és parancsokról, s arról, hogyan hajtották végre azokat. Rengeteget fényképeztek kitűnő gépekkel, filmeket is forgattak. Sokan büszkéek voltak a megbízatás pontos, „kiváló”, sőt ötletes egyéni megoldására, s magukat is megörökítették a tett színhelyén.

Most, amikor már átléptünk a harmadik évezredbe, a holokauszt elfoglalta történelmi helyét, s mi megtudtunk valami fontosat arról, miféle képesség rejlik bennük, emberekben. De nemcsak önmagunkról, mint egyénekről tudtunk meg sokat, hanem megismertük bizonyos intézmények, pártok és államok „világformáló” hatalmát is; megtapasztaltuk, milyen elképesztő dolgokat képesek véghezvinni — akár egy egész nép kiirtását is.

A tizennégy fejezetből álló könyv 1933-tól 1945-ig évről évre „kronologikus sorrendben tekinti át a holokauszt bonyolult és gyötrelmes történetét”. A kibontakoztatást több előszó, bevezető, majd harmincöt oldalas prolóógus előzi meg, amely a holokauszt gyökereiről tájékoztat. Ebből megtudjuk, hogy az antiszemitizmus mint mozgalmat megjelölő kifejezés eredetileg 1879-ben keletkezett egy Wilhelm Marr nevű német újságíró „leleménye”-ként, miután Heinrich Treitschke nacionalista német történész hírhedt cikksorozatában leírta: „Die Juden sind unser Unglück” (A zsidók a mi szerencsétlenségünk). Marr szóalkotása egy ősrégi téves faji hiedelem alapján jött létre, miszerint a zsidóság faj (rassz), amelyet csakis a zsidóságra jellemző, genetikusan örökölt, nem kívánatos jegyei különböztetnek meg más rasszoktól. A sémi nyelvcsaládba tartoznak Észak-Afrika és Délnyugat-Ázsia legfontosabb nyelvei. Marr arra használta a „sémi (szemita) fogalmat, hogy elkülönítse a zsidókat a nem zsidóktól, és megerősítse a zsidóság faji alapon álló felfogását”. Az antiszemitizmus csakis zsidógyűlöletre utal, a palesztin- és arabgyűlöletre nem. Ez a gyűlölet már akkor sem vallási, faji vagy nyelvi, hanem egzisztenciális probléma volt. A Code Napoleon, a francia polgári törvénykönyv szerint minden polgár egyenlő, fajtól, vallástól függetlenül. Ezt később több állam — köztük a bismarcki Németország is — kodifikálta. A zsidó értelmiség a tudása, felkészültsége alapján hamarosan Németországban is vezető szerephez jutott kulturális, művészi, jogi, sőt államigazgatási téren. Ez a kevésbé felkészült keresztény értelmiségi körökben riadalmat keltett. A „vetélytársak” visszaszorítása érdekében javasolta Wilhelm Marr 1879-ben az antiszemita csoportosulások létrehozását. A továbbiakban arról olvashatunk, milyen szubkulturális forrásokból táplálkozott Hitler (már családi körből hozott) zsidógyűlölete. Megismerkedhetünk a nacionalista Fritz Gerlichkel, a

Münchener Neueste Nachrichten főszerkesztőjével, Adolf Stöcker antiszemita protestáns pappal, Karl Luegerrel, Bécs 1897 és 1910 közötti népszerű polgármesterével, akinek politikai jelszava — „Nagy-Bécsnek nem szabad Nagy-Jeruzsálemmé válnia” — erősítette a fiatal Hitler zsidógyűlöletét. (1910-ben Bécs teljes lakosságának 8,7%-a volt zsidó, de „az egyetemi hallgatók majdnem egyharmada zsidó volt” a századfordulón; 1913-ban az orvoshallgatók között 40%, a joghallgatók között 25% volt a zsidók aránya. A zsidók a gazdasági és a művészeti életben is meglehetősen nagy sikerrel érvényesültek.) „Hitler elmélyedt a „völkisch” Georg von Schönerer-féle szélsőséges filozófiában is... ugyanakkor a hitleri fajelmélet megfogalmazására Dühring filozófus és W. Marr újságíró is hatott”, valamint Richard Wagner zeneszerző hírhedt politikai és faji antiszemitizmusa.

Bécs rabul ejtette Hitlert, de tévedés azt hinni, hogy antiszemitizmusa akkor ébredezett, az említett forrásokból merítve. Már első bécsi látogatása előtt, tizenhét évesen meggyőződéses antiszemita volt — A Mein Kampf állítása szerint antiszemitizmusa Bécsben erősödött meg. Amikor 1907-ben Bécsbe költözött, a bécsi „antiszemitizmus már a tetőfokára hágott”. Ezt „nemcsak a látványos zsidó karrierék” táplálták, „hanem az a félelem is, hogy a pogromok elől menekülő, nyomorgó kelet-európai” (lengyel, ukrán, orosz stb.) zsidók áradatával „még több idegen lepi majd el Bécset”. A már említett Adolf Stöcker udvari lelkész 1878-ban megalapította az antiszemita Német Keresztényszocialista Pártot; 1880-ban kétszázötvenezer német követelte petíciójában, hogy a kormány zárja ki a zsidókat a német iskolákból, egyetemekből és az állami szolgálatból. Karl Eugen Dühring (1833–1921) német filozófus 1881-ben Németországban kiadott A zsidókérdés mint faji, erkölcsi és kulturális kérdés című könyve nyilvánvalóan ideológiai „töltést” adott az antiszemiták kezébe.

1894-ben Franciaországban a zsidó származású Alfred Dreyfus vezérkari századost hamis vád alapján hazaárulásért életfogytiglani száműzetésre ítélték — csaknem öt évet raboskodott az Ördögsgízen ártatlanul — s ezzel már-már elindították a hisztérikus antiszemita hullámot. „Az ember nem üzletel kártevőkkel és parazitákkal, nem nevelgeti, nem dédelgeti, hanem a lehető leggyorsabban és legalaposabban elpusztítja őket” — írta a zsidókról Paul Anton de Lagarde (1827–1891) nacionalista szellemű német kultúrfilozófus, akit a fasizmus előfutáraként ünnepeltek.

A Münchener Post riporterei már 1931. december 9-én — több mint egy évvel Hitler hatalomra jutása előtt — „kiszivárogtatták”, hogy tudomásukra jutott „egy titkos náci terv, miszerint a zsidókat megfosztják jogaiktól, elkobozzák vagyonukat, sőt a zsidókérdés végső megoldására is sort kerítenek”. Az újság előre látta, „hogy Hitler céljai katasztrófába sodorhatják Németországot és a világot”. Ám ez a vélemény nem kerekedhetett felül, mert a náci „a Post-féle Hitler-ellenes újságírást eltiporták, a lap bátor újságíróit pedig bebörtönözték vagy meggyilkolták”.

Németország fegyverletétele 1918-ban végzetesen megdöbbsentette Hitlert. A német hadvezetés semmit sem tett annak érdekében, hogy felkészítse az embereket a totális vereségre és az elkerülhetetlen összeomlásra. Katasztrófális veszteség érte a német népet: a hadseregben szolgált a lakosság csaknem 20%-a, több mint tizenhárommillió férfi, ebből mintegy kétmillió elesett, s további ötmillió megsebesült. A versailles-i béke döntő élményként hatott Hitlerre: 1918-ban a válságtól gyötört országban kétszázötvenezer német halt éhen. Hitler látta, hogy a bajor tanácsköztársaságnak zsidó vezetői vannak, öntudatában még jobban összefonódott az antiszemitizmus az antikommunizmussal. „Mindenért a zsidók a felelősek. Nem lehet velük alkudozni! A megoldás csak a totális leszámolás.” Hitler már 1919-ben tervezte a zsidók kiirtását. Hatalomátvételi kísérleteket szervezett 1920-ban, 1921-ben; ezt követte

Ludendorff-fal való sikertelen sörpuccskísérlete 1923 novemberében. 1924-ben börtönbüntetésre ítélték, s a landsbergi fogházban írta meg a Mein Kampfot.

Ám a náci antiszemita Martról Hitlerig (és tovább) nem a semmiből született „rémálom”. Gyökere és táptalaja a keresztény egyházak csaknem kétezer éves zsidóellenes hagyománya volt. A „Krisztus-gyilkos” zsidók történelmietlen, hazug (és ostoba) vádja, rituális céllal megölt szűzekkel, keresztény kisgyermek-rágalmazással tetézve, évszázadokon át kísértett; a megkülönböztetett öltözködés, megjelölés, elkülönített lakhatás (gettó) kényszerével, állandó megalázásra, szülőhazájukból való kiűzetésre, lakóházaik, iskoláik, imatermeik, zsinagógáik felgyújtására, s végül tömeges lemészárlásukra vezetett — nemegyszer a Szentföld visszafoglalására irányuló kereszties hadjáratok alkalmával. Mindezekhez a „Cion bölcseinek jegyzőkönyvei” és más hírhedt hamisítványok; kisgyermekhez szóló primitív versikék — például „Zsidónak ördög az apja, a Teremtő úgy akarta, ezért lett világra fajnak indián, néger, kínai, meg a zsidó pokolfajzat” — is hozzájárultak a lelkek mérgezéséhez.

Hitler a három sikertelen puccs után már a börtönben elhatározta, hogy parlamenti úton fogja megragadni a hatalmat. Már 1919-ben, amikor állást kapott a hadsereg hírszerző osztagánál, kiderült, hogy ragyogó képességű, meggyőző erejű, „delejes hatású” szónok. Kiszabadulása után nekilátott a nemzetiszocialista párt újrászervezéséhez. A gazdasági válságtól és politikai káosztól dúlt Németországban Hitler a „szabadságért és kenyérért” jelszóval folytatta kampányát. A weimari köztársaság szorult gazdasági helyzete a náciakat erősítette. 1930 szeptemberében az országos választásokon csaknem 6,4 millió szavazatot kaptak, és százhat mandátumhoz jutottak a birodalmi gyűlésben. A náci pártnak 1932 végére már több mint 1,4 millió tagja volt. Az idős Paul von Hindenburg marsallal szemben egyetlen nácinak, csak Hitlernek volt győzelmi esélye. A választói tömeg megosztott volt. A mérsékelt németek Hindenburgban látták az utolsó reményt az egymással harcoló kommunizmus és nácizmus előretörésével szemben. A kommunisták önálló jelöltjére, Ernst Thälmannra ötmillióan szavaztak, Hindenburg hétmillió szavazattal megelőzte Hitlert, de mert nem kapott többséget, második fordulót kellett tartani. Hindenburg győzelme sem békét, sem egységet nem hozott Németországnak. 1930 szeptemberében kiderült, hogy a náci támogatása nélkül kormányozhatatlan az ország. Az 1932. július 31-ei parlamenti választásokon a nemzetiszocialisták tizenégy millió szavazattal (37%-kal) kétszázharminc helyhez jutottak a Reichstagban. (Bár a németek 63%-a még ekkor sem a náciakra szavazott.) Hitler vérszemet kapott: eltökélte, hogy ő lesz a kormány feje, azaz a kancellár. Semmilyen koalíciós kormányban nem volt hajlandó részt venni, ezért 1932. november 6-ára újabb választásokat kellett kiírni, de ekkor a náci párt (NSDAP) kétmillió szavazattal kevesebbet kapott, mint júliusban (harmincnégy képviselői helyet veszített). Hindenburg, alkotmányos jogkörével élve, a fennálló rend megőrzése érdekében 1933. január 20-án kinevezte Németország kancellárjává — az általa egyébként megvetett — Hitlert, azt vélve, így féken tarthatják. De ezzel Hitler terveinek megvalósulását segítette elő.

1933. február 1-jén Adolf Hitler először szólt kancellárként a rádióban a német néphez. Beszéde végén Isten áldását kérte kormánya munkájára. („A zsidók ellen küzdve az Úr művéért harcolok — mondta szűkebb körben, s hamarosan sötétség borult Európára.”) Hitler január 30-án tette le a kancellári esküt, s 1933. május 10-én este több mint húszezer könyv égett a berlini Opernplatzon.

1933 — A náci uralom kezdetei címmel indul a (gaz)tettek első fejezete. 1933-ban ötven koncentrációs tábor létesült, többek között Dachauban, március 20-án. Júliusra több mint huszonötezer szociáldemokratát, kommunistát és zsidót hurcoltak táborokba és börtönökbe.

Ekkor Németországban az összlakosság 1%-át sem tette ki a zsidóság, de a náci ideológia megkövetelte a német közéletből való kiszorításukat. Az első két hónapban a zsidóellenes erőszak főleg személyeket érintett, de április 1-jén már megindították korszerű, egész Németországra kiterjedő akciójukat. A náci rendszer első hónapjaiban több zsidóellenes rendeletet hoztak (1933 és 1939 között több mint ezernégyszázat), ezalatt a nem zsidó németek milliói érezték e törvények hatásait, mivel bizonyítaniuk kellett árja származásukat. 1933-ban mintegy harminchétezer német zsidó emigrált. Mivel a menekülésért mind anyagilag, mind lelkileg nagy árat kellett fizetni, a német zsidók többsége hazájában maradt. 1933. február 27-én a nácik felgyújtották a Reichstag épületét, majd a kommunistákra fogták: országszerte megkezdődött a letartóztatási és terrorhullám. 1933. márciusában Heinrich Himmlert kinevezték a müncheni rendőrség főnökévé; április 26-án Hermann Göring megalapította a Gestapót. Az 1933 júliusában elfogadott törvények megengedték a „gyógyíthatatlan” örökletes betegek sterilizálását. 1937-re kétszázezer embert sterilizáltak.

1934 — Az akarat diadala a következő fejezet címe (Leni Riefenstahl e címen forgatott lenyűgöző látványú filmet a nürnbergi tömeggyűlésről). 1934. január 1-jén az Öröklésbiológiai és Fajkutató Intézetben megkezdte kutatómunkáját Josef Mengele, az ikrek és az örökléstan „professzora”, aki 1943. május 30-ától már Auschwitzban, a „végső megoldás” központjában végezte húsz hónapig hírhedt kísérleteit. Ez az év arról is „nevezetes”, hogy a június 30-áról július 1-jére virradó úgynevezett hosszú kések éjszakáján végeztek Ernst Röhmrel, az SA vezetőjével. Röhm és az SA közel félmillió rohamosztaga garantálta a náci Németország érdekeit, de Hitler úgy látta: túlzott radikalizmusuk fenyegeti a német nagyiparosokat, akikre pedig Hitlernek nagy szüksége volt. Egy éjszaka alatt legalább hetvenhét náci vezetőt öltek meg. A „tisztogatás” kulcsfigurája Himmler volt, az SS vezetője. Ebben az évben vált a zsidó ügyek „specialistájává” Adolf Eichmann, aki végül vezető szerepet kapott a „végső megoldás”, az Endlösung megvalósításában.

A további fejezetcímek sorra veszik a további történelmi eseményeket. 1935 — A megsemmisítés felé; 1936 — A nácik olimpiája; 1937 — Vihar előtti csend (katonai és politikai egyezmény Japánnal); 1938 — Az illúziók vége (Anschluss, Kristallnacht, az első zsidótörvény Magyarországon, a Madagaszkár terv); 1939 — Háború a zsidók ellen (Lengyelország lerohanása, gettósítás); 1940 — A gyűlölet gépezete; 1941 — Tömeges megsemmisítés (1941-ben egymillió zsidó vesztette életét. Babij Jar: Kijevben 1941. szeptember 29-én és 30-án 33 771 zsidót végzett ki a Sonderkommando, a romániai holokauszt, vérengzések a Baltikumban, Lvov sorsa, Minszk hadifogolytábora, rigai mészárlások, a vilniusi gettó, Kamenyec-Podolszkij) majd: 1942 — A végső megoldás. Innentől kezdve már jelzésekkel sem tudjuk követni az emberi gonoszság tobzódó vitustáncát, s a szenvtelen olvasó sem tudja egyvégtében végignézni e könyv tárgyilagos beszámolóját.

Az éveket felölelő fejezetekben korabeli fotók, plakátok, újságok, keretes ismertető és térképek adnak betekintést az adott időszak legfontosabb eseményeibe. „A mintegy háromszáz keretes rész a tárgyalt időszak egy-egy kiemelkedő személyiségét, politikai szereplőjét, történelmi eseményét, mozgalmait és rémtetteit, kulcsfontosságú — azóta már fogalommal vált — helyszíneit mutatja be. A mintegy harminc, külön e kötet számára készült térképen az események helyszíneit követhetjük nyomon. Az illusztrációs anyagban nemzetközi propagandakiadványok, filmrészletek, antiszemita karikatúrák éppúgy szerepelnek, mint hivatalos dokumentumok. Az oldalak alján végigfutó sáv időben is konkrét adatokkal veszi sorra az adott év történéseit.”

A könyv erőssége a vizuális megközelítés: a több mint kétezer fotó és illusztráció nagy része

így együtt még nem látott napvilágot. Az anyagot a washingtoni holokauszt-emlékmúzeumból, a jeruzsálemi Jad Vasem-gyűjteményből, valamint a világ számos fotóarchívumából és magángyűjteményéből válogatták össze. A magyar vonatkozású fotók a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárából származnak. A megrendítő erejű képek hatásával semmi sem vetekedhet. A függelékben a főbb koncentrációs táborok, zsidó gettók helyei és adatai mellett helyet kapott egy kislexikon, amely a holokauszttal, valamint a zsidó vallással kapcsolatos fogalmakat magyarázza. A bibliográfiát magyar nyelvű szakirodalommal egészítette ki a kiadó. A holokauszt krónikája enciklopédikus jellegénél fogva nélkülözhetetlen kézikönyv a közép- és felsőoktatásban.

VALÓSÁG ONLINE